

Torda Júlia

Hogyan szólal(jon) meg a tudós?

Az Info Rádió munkatársaként az alábbiakban a magyar médiában megszólaló tudósok kommunikációját fogom elemezni, illetve a média által kívánatosnak tartott kommunikációs formát mutatom be.

Magyarországon általános jelenség, hogy nincs párbeszéd a tudósok, a tudóstársadalom és a laikusok között. Ezért egy-egy akadémikussal készítendő interjú elején a riporternek nem egyszer meg kell győznie a tudóst arról, hogy fontos a vele rögzítendő beszélgetés, s ki kell fejtenünk, hogy miért is van szükség a tudós véleményére. Az érvek között első helyen szerepel, hogy a tudós is az adóforintok elköltője, bár ez ma már sok esetben nem igaz, hiszen egyre több intézmény szerzi bevételeinek nagyobb részét a magánszférából. Azonban a források transzparenciájára is jelentős igény van.

A következő érv lehet, hogy a tudományos eredmények a kultúránk részét képezik, ezért széles körben megosztandók. Lényeges szempont a pánik elkerülése és a lakossági, vállalati igények kielégítése, az új eredmények felhasználása a mindennapi helyes döntések meghozatalához. A rádióhallgatók számos alkalommal telefonálnak azt kérve, hogy a műsorkészítők nézzenek utána egy-egy technológia, módszer felhasználásának, alkalmazásának. Jó példa erre egy-egy vírus felbukkanása, amikor a lakosság bővebb információt szeretne kapni a tünetekről, a veszélyesség mértékéről.

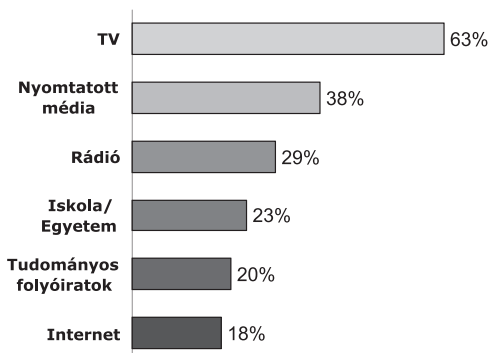
A tudományos intézetek és kutatók ismertségének szintén kiemelt, meghatározó lehetne a jelentősége, mivel a magyar társadalmat általános értékválság jellemzi, amely úgy is összefoglalható, hogy „bárkiből lehet sztár”. Ezen szemlélet közepette a tudós magatartásával, elért eredményeivel értéket közvetít a társadalom felé, a tudás pozicionálásának aktív részese, és az ifjúság felé a követendő minta megmutatásának letéteményese.

A tudósnak szerepe lehet továbbá a tudományos újságírás megújításában. Minimum öt év szükséges ahhoz, hogy valaki a médiában jártassá váljon a tu-

dományos témák feldolgozásában, közvetítésében; tehát egy újságíró-nemzedék kinevelése ennyi időt vesz igénybe. A tudóstársadalomnak éppen úgy érdeke a felkészült médiamunkatárs, aki képes jól kérdezni és szerkeszteni – a tudomány szempontjait szem előtt tartva –, mint a közönségnek.

Az emberek alapvetően bíznak a tudományos eredmények életminőséget javító hatásában, s információik legnagyobb részét a televízióból és a nyomtatott médiából szerzik. Rádióból tájékozik az emberek közel harminc százaléka, azaz a tudományos híreket is elsősorban ott hallgatja.

Tudományos információk fő forrásai, 2001

A média tudományos műsorainak fő kérdése, hogy hogyan szabjuk a hallgatók, a célcsoportok számára is fogyaszthatóvá a tudományos információkat, híreket. Változóban van a média és a tudomány viszonya, s kommunikációs rés van a média és a tudomány művelői között, holott a szoros kapcsolat mindkét félnek érdeke. Miközben értékválságról és a média válságáról beszélünk, az én saját tapasztalatom szerint javul a média és a tudomány viszonya. Egyre több tudós ismeri fel és szerez gyakorlatot abban, hogy hogyan kell a médiában szerepelni. Eközben az akadémiai reform kapcsán a médiában talán jobban érezhetővé vált, mint korábban, hogy a tudóstársadalomnak is szüksége van arra, hogy a média tolmácsolásával eljusson a közönséghez.

Hogyan is történik a tudományos hírek szerkesztése, s miként tud ebben egy tudós a média munkatársának segítségére lenni? A hír elsősorban egy általános naprakészséget jelent a tudós és a szerkesztő számára is. Léteznek

megfelelő hírforrások, amelyeket folyamatosan figyelni kell, mert ha csak a könnyen megszerezhető vagy nyilvános hírekre hagyatkozunk, akkor érdektelen lesz a műsor, nem lesz benne semmiféle exkluzivitás. Ez egyúttal választ is ad arra, hogy hogyan kell híreket gyűjteni; mindenekelőtt a hírforrásokból kell kiindulni. Amikor a műsorkészítőnek már személyes kapcsolata van egy-egy tudományterület képviselőjével, akkor ez egyben azt is jelenti, hogy megkapja azokat az impulzusokat – nem feltétlenül magukat a híreket –, amelyekből azután megfelelő utánajárással, több forrásból történő ellenőrzéssel híreket tud készíteni. Minden egyéb összeállításához is szükséges azonban a tudományos ismeretszerzés és feldolgozás (pl. a statisztikai adatok), egy egyszerű belpolitikai összeállításához is. Mivel az újságíró egyre inkább az interpretáló szerepét tölti be, egyre nagyobb szükség van a tudós aktív közreműködésére, egyre fontosabb, hogy a tudós tudjon beszélni arról, amit kutat, s a média valóban csak a tolmács szerepét töltsse be. Tehát már régóta nem arról van szó, hogy a szerkesztő megkeresi a tudományos hírt, s elkészíti az összeállítást, hanem a szakterület kutatója lesz az, aki elemzi a hírt és elmagyarázza annak jelentőségét. Erre ma már számos példa akad.

A média igénye a közérthetőség és egyszerűség a széles közönség kiszolgálása érdekében, de néha a cél érdekében a kutatók által elmondottak tartalma is torzul. Ez minden tudós, kutató alapvető félelme, s be kell vallani, nem alaptalanul. Elkerülhető azonban az újságíró és a tudós együttműködése által.

Kiemelt terület a médiában a közegészségügy, amely életmódformáló és számottevő érdeklődést kiváltó téma, ezért egy kicsit másként kell kezelni, mint a tudományos híreket általában. Ebben a témában komoly felelőssége van a tudósoknak – ami a megszólalást illeti – és a riporterek egyaránt; nem szerencsés például, ha a tudomány képviselője az ÁNTSZ-re hivatkozik, meg kell próbálnia egy kardiológusnak is elmondani azt, ami a szív- és érrendszeri betegségekkel kapcsolatban egy közegészségügyi kommentálást jelent.

Milyen legyen a formája egy ilyen megszólalásnak? Bár nem nevezhető tipikus példának, mégis a Mindentudás Egyeteme előadásaira szeretnék hivatkozni, amelyek formája, úgy vélem, példamutató. Szintén nem gyakori, de lehetséges forma az összefoglaló előadás készítése hangbetétekkel, amely különösen hasznos, amikor például a tudós az előadása után azonnal a repülőtérré siet. Ha az előadóteremben a kellő hangosítás megoldott, akkor még

mindig nagyon nehéz feladat az újságíró számára összesíteni a hallottakat, kiemelni a lényeges pontokat és az optimális szintetizálást megvalósítani az anyag szerkesztésekor. Itt előtérbe kerül az ún. sound bite-os előadásmód, ami azt jelenti, hogy a tudósnak érdemes előre átgondolnia az alapvető üzenetet, megfogalmaznia bizonyos szemléletes kifejezéseket, a lényeget feltáró összefüggéseket, akár grafikus támogatással, amelyek azután vezethetik az újságírót.

Saját tapasztalatból tudom, hogy minden megszólalásból legalább három ilyen jellegű megfogalmazás kiemelhető. Ez azért fontos, mert ilyen módon kilencven százalékos biztonsággal maga a tudós határozhatja meg, hogy mi az, ami be fog kerülni a médiába, mint tőle származó idézet, gondolat. Ennek feltétele azonban, hogy a tudós közérthetően fogalmazzon, s ne sértődjön meg azon, hogy csupán két percben beszélhet, amely időtartam alatt az újságírónak legalább egyszer bele kell kérdeznie a mondandóba, félbeszakítva a gondolatmenetet. A rádiós műfaj sajátossága, hogy mivel az emberek a felmérések szerint két percen át tudnak ugyanarra a hangra figyelni, de még könnyebben megjegyzik a hallottakat, ha egy percenként egy másik hang is „beeszik”, ezért a beszélgetéseket két percenként megszakítják egy-egy másik hanggal. A riporter tehát általában nem azért kérdez bele a szövegbe, mert kérdése van, sőt második kérdése sok esetben valóban nincsen, hanem azért kérdez, hogy egy kis váltással a figyelmet ismét felkeltse.

A tudósnak tisztában kell lennie azzal, hogy mi a fő üzenete, a beszélgetést arra fókuszálva kell irányítani, s akkor bizonyos, hogy az a mondani-való kerül a közönség elé, amelyet ő eljuttatni kíván. Ajánlatos a példák és analógiák használata, amelyek esetében a szövegből minél kevesebbet kell 'tudományosból' laikusra fordítani a riporternek. Így csökken a hibalehetőség, s bár a vágással biztosan sok példa elvész, amely megmarad, az általában kifejezően illusztrál. Szemléletesen mutat be egy olyan szakterületet, amely a laikusok számára a példák nélkül elképzelhetetlen lenne.

A tudósnak azt a helyzetet is tudnia kell kezelni, amikor felkészületlen riporterrel akad dolga, aki rosszul kérdez. Az elektronikus médiában ma több a felkészületlen riporter, mint az alaposan tájékozódott. A maximalizmus mindenféle interjúban elkerülendő, a kutatási módszerek ismertetése, a társszerzők felsorolása nem fog beleférni két percbe. A mondandó lényege a tudományos tartalom „átcsomagolása” kell, hogy legyen, a célcsoportnak megfelelően.

Milyen tudóssal könnyű együtt dolgozni – kit szeret a média? A legfőbb szempont a rugalmasság, akár telefonon vagy a teremből kiosonva is interjút kell adni, mert a közönségnek igénye van a tudós magyarázatára. Aki ezt meg tudja valósítani, aki nem a szeminárium végén szeretne interjút adni, azzal valóban olyan együttműködés alakítható ki, amely neki is, s nem csak a médiának jó.

A leadási határidőt illetően a tudósnak alkalmazkodnia kell a riporterhez, nem szabad ragaszkodnia a saját napirendjéhez. Én magam is készítettem már szemorvossal két műtét között interjút, ez nem hálás feladat, de nagyon hálás voltam azért, hogy szakított rám tíz percet a munkaidejéből. A riporter ilyenkor cserébe betartja azt, hogy valóban csak tíz percig foglalja le az interjúalanyt.

Jellemző attitűd a kibújási kísérlet, az interjú elkerülése. Már megjelent szakcikkek, témák esetében hasznos, ha a tudósnak van engedélye például a főigazgatótól arról, hogy ő nyilatkozhat.

Fontos a cikkek véleményezése; ha a nemzetközi szakirodalomban megjelenik valami, ami a hazai viszonyok között is érdekes lehet vagy adaptálható a hazai viszonyokra, akkor hasznos, ha elérhető a tudós e-mailen, és két óra múlva hajlandó beszélni a témáról. Ehhez kapcsolódik a proaktív magatartás; számos esetben maga a tudós kezdeményezi az ilyen beszélgetést, ami nagyon jó a riporternek, hiszen a tudós mindig jobban tájékozott a saját szakterületén, mint az újságíró.

Lényeges a riporter ellenőrzése az interjú előtt és után, mert nem mindegy, hogy milyen célcsoporthoz kívánunk szólni, különösen igaz ez a bulvár-sajtó esetében. Érdemes a tudósnak a vágott anyagot meghallgatnia, ennek felajánlása ugyan nem feltétlenül kötelessége a riporternek, de általában a jó kapcsolat kialakításának része, és elkerülhetők általa a félreértések, hibák. Ha az interjút hídépítésnek képzeljük el a tudós és a társadalom között, akkor az interjú is jobb lesz és a tudós is jobban fogja érezni magát. A tudós visszajelzése, elismerése vagy elégedetlensége mindenképpen értékes a riporter számára, iránymutató a jövőre nézve.

Hogyan kell a média nyelvét beszélni? Ennek megismertetésére egy kommunikációs tréningen szerzett tapasztalatomat idézem: PhD-sek védőbeszédéhez kétféle, eltérő közönséget ültettek asztalhoz, és az ifjú tudósoknak a laikus és a professzionális közönséghez fordulva is el kellett mondaniuk

a védőbeszédet, eltérő módon. Egy műszer működésének ismertetése esetén is közérthetően kell fogalmazni, a háttérben húzódó exakt mechanizmusokat a laikusok nem fogják érteni, különösen igaz ez a ma népszerű nanotechnológiai módszerekre.

Nemzetközi példák mutatják, hogy mind a tudós-, mind az újságíróképzésnek külföldön, főként Amerikában ma már része az egymás megértésének oktatása, a különféle metódusok megismertetése. S nem szégyen az sem, ha a kölcsönös együttműködés során a tudós kér tanácsot a riportertől a hatékony kommunikáció fortélyait illetően.

Elhangzott a 2006. november 27-én rendezett „Tudománykommunikáció – kívül az elefántcsonttoronyon és túl a tudományos újságíráson” című konferencián.